

УДК 37.015:81'232

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2019-93-6-280-289>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОГО ПРОЦЕСУ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

К. Й. Фодор

ORCID 0000-0002-5086-0944

У статті обґрунтовано сутність і визначено основні складові комунікативного процесу. Конкретизовано умови спілкування. Резюмовано, що в процесі комунікативної взаємодії комуніканти використовують сукупність мовних засобів для організації обміну повідомленнями під час вербальної взаємодії (спілкування, комунікації), що має назву вербальний (мовний) код. Користування мовним кодом вимагає від комунікантів навичок володіння різними видами мовленнєвої діяльності: слухання (аудіювання) і говоріння, які застосовують в усному спілкуванні, та читання і письмо – у писемній комунікації.

Розкрито сутність способів поводження з комунікативним партнером (співробітництво, партнерство, домінування, маніпуляція, конфлікт). Акцентовано увагу на доцільності використання інтерактивних технологій у підготовці майбутніх бакалаврів іноземної мови, як оптимального навчального середовища для опанування студентами вміннями і навичками організації ефективного комунікативного процесу. Встановлено, що комунікативний акт – це концептуально і структурно організована комунікативна діяльність у межах вербального контакту мовців, в якому предметно-знаковим носієм є дискурс, що опирається на певну ситуацію. Конкретизовано актуальність застосування в процесі фахової підготовки майбутніх філологів інтерактивних педагогічних технологій з використанням змодельованих ситуацій (фрагментів об'єктивно існуючої реальності, частиною якої може бути і вербальна дія), в яких студенти набуватимуть практичного досвіду організації оптимальної комунікативної взаємодії. З'ясовано, що для участі в таких ситуаціях студенти повинні активізувати не тільки мовленнєву, а й мисленнєву діяльність.

Проаналізовано змістове наповнення категорії «дискурс» – вербалізовано її мовленнєво-мисленнєвої діяльності комунікантів у межах вербального контакту, пов'язаного з пізнанням, осмисленням

і презентацією світу мовцем (адресантом) та осмисленням його мовної картини світу слухачем (адресатом).

Ключові слова: майбутні бакалаври іноземної мови, комунікативний процес, спілкування, комуніканти, інтерактивні технології.

Постановка проблеми. У контексті діяльнісно-інтеракційної парадигми комунікація тлумачиться як спільна діяльність її суб'єктів взаємодії, в результаті якої в кожного з них формуються ідентичне розуміння і ставлення до певних об'єктів і дій. У результаті організації інтерактивної комунікативної взаємодії відбувається прояв індивідуальних здатностей кожного учасника до комунікації. На глибоке переконання дослідників, які вивчають, аналізують, характеризують різні аспекти комунікації, такий процес доречно розглядати як більш масштабний порівняно із звичайним інформаційним обміном, оскільки «вона охоплює широке коло зв'язків і взаємин (між адресантом та адресатом), особистісну позицію відправника повідомлення до соціальної реальності, теми, ситуації спілкування тощо. У межах діяльнісно-інтеракційного підходу комунікацію тлумачать як особливу мовленнєву діяльність» (Семенюк та Парашук, 2010, с. 1).

Організація комунікативної взаємодії супроводжується використанням різних засобів. Так, за допомогою усного мовлення відбуває інформаційна взаємодія між комунікантами (якими можуть бути окремі особи та суспільство в цілому). Розширюються можливості комунікативної взаємодії шляхом використання засобів письмового мовлення, відображення інформаційних масивів з допомогою друкованого слова. Таким чином може організовуватися комунікація на рівні діалогу культур з використанням літературних джерел і мистецьких творів. На основі внутрішнього діалогу особистості спостерігається такий вид комунікації як автокомунікація. Тому майбутні бакалаври іноземної мови, які здобувають вищу освіту і професійна діяльність котрих здебільшого базується на комунікативній взаємодії, зобов'язані володіти теорією і практикою різних аспектів мовної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає змогу встановити, що на основі теоретичних надбань науковців визначається комунікативний та інтерактивний аспект спілкування як процесу обміну інформацією та як процесу взаємодії (Андреєва, 2000). Дослідники проводили діагностику здібностей особистості до спілкування (Батаршев, 2006), використовували інноваційні підходи до навчання спілкуватися засобами комунікаційного тренінгу (Биркенбиль, 2002) та ін. Науковці стверджують, що випускників закладів вищої освіти (ЗВО) не готують до свідомого конструювання своїх

взаємовідносин із різними професійними комунікативними партнерами за допомогою мовних засобів (вербальних і невербальних), а також цілеспрямовано не навчають ефективних прийомів спілкування задля ефективної координації спільної діяльності та побудови взаєморозуміння з професійними партнерами (Чорній, 2011, с. 14).

Мета статті полягає в тому, щоб конкретизувати складники комунікативного процесу, які необхідно враховувати майбутнім бакалаврам іноземної мови у майбутній професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Зазвичай комунікація розглядається науковцями як складне явище, яке має значний вплив на розвиток суспільства і різнопланові процеси в ньому. В організації результативної та оптимальної міжособистісної взаємодії найбільш значущу роль відіграє спілкування (вербальна комунікація), в основі якого відбуваються такі взаємопов'язані і взаємозалежні процеси:

- формуються певні мовленнєво сформовані блоки інформації шляхом використання «мовного коду», який має свою специфіку і композицію відображення інформаційних повідомлень для різних мов;
- використання різних засобів передавання такої інформації за допомогою усного та письмового слова;
- інтерпретація інформаційного змісту з використанням мови спілкування.

Саме такий аспект міжособистісної взаємодії відображає специфіку і сутність комунікації, її процесуальність, особливості спілкування представників різних соціокультурних середовищ та ін. Теоретичний аналіз літературних джерел дає змогу узагальнити, що науковці розглядають процес комунікативної взаємодії як специфічну форму «об'єктивації вербальної комунікації», учасники якої використовують мовлення для опису певного об'єкта, що є предметом обговорення, презентують власне розуміння сутності такого предмета обговорення «згідно з комунікативними намірами (інтенціями) та з урахуванням контексту, використовуючи певні комунікативні ресурси (стратегії і тактики) для досягнення комунікативних цілей» (Семенюк та Парашук, 2010, с. 16).

З метою організації оптимального та ефективного комунікативного процесу майбутні бакалаври іноземної мови зобов'язані чітко визначати його структуру, що поєднує такі складники: учасників комунікативної взаємодії (комунікантів); процес комунікативної взаємодії, що відображає вербальний контакт; використання специфічних засобів мовлення, які характерні для кожної країни, соціально-культурного середовища (мовний код); здатність комунікантів до організації комунікативної взаємодії (комунікативні ресурси); позамовні коди.

Розглянемо сутність кожної із складових частин комунікативного процесу.

Останнім часом у наукових колах поширюються ідеї філософії діалогізму, в якій стверджується, що для розуміння процесу комунікації доцільно враховувати два основних фактори. По-перше, необхідною ознакою будь-якого висловлювання є його адресованість, тобто без слухача розмова втрачає свій сенс. По-друге, будь-яке висловлювання набуває сенсу тільки в певному контексті, в конкретний час і в конкретному місці (ідея хронотопа, що означають «час» і «місце»).

Таким чином, вербальна взаємодія, яка розпочинається з відповідного контакту, розглядається дослідниками як важливий складник комунікації, яка має початок, характеризується процесуальністю (комунікативна взаємодія має мету та відтворюється за допомогою комунікативних дій її учасників), завершується за умови досягнення (чи недосягнення) окреслених цілей за певний відрізок часу та на певній території. Науковці підкреслюють важливість дотримання засадничих принципів комунікативної взаємодії: «*ввічливості* (взаємоприхильності комунікантів) та *кооперації* – взаємного оперування інформацією» (Семенюк та Парашук, 2010, с. 18). Навчити майбутніх бакалаврів іноземної мови дотримуватися окреслених принципів можна шляхом використання інтерактивних технологій, які засновані на активній міжособистісній взаємодії.

У процесі комунікативної взаємодії її учасники використовують так званий «*вербальний (мовний) код*», який сприяє ефективному спілкуванню комунікантів на основі сформованих умінь і навичок слухання (аудіювання) і говоріння, які застосовуються у міжособистісному спілкуванні, та читання і письмо, необхідні для комунікативної взаємодії з використанням літературних джерел.

Слід зазначити, що науковці чітко визначили частку комунікації та її складників у житті людини. Так, «комунікація охоплює 80% усього існування людини, при цьому аудіювання – 45%, говоріння – 30%, читання – 16%, письмо – 9%» (Семенюк та Парашук, 2010, с. 18). Таким чином, у підготовці майбутніх бакалаврів іноземної мови особливу увагу необхідно приділяти навчанню студентів слухати і висловлюватися в процесі діалогічної взаємодії, що уможлиблюється шляхом використання інтерактивних технологій та навчання фахівців цього профілю застосовувати інтеракції у майбутній професійній діяльності.

Зазвичай шлях фізичного передавання повідомлення, засоби, за допомогою яких передаються повідомлення визначаються як канал комунікації. У цьому контексті Г. Почепцов (2001) зауважує, що

комунікація у людини організовується з використанням вербального і візуального каналів.

Доцільним буде розведення понять «повідомлення» та «комунікація». Повідомлення здебільшого орієнтоване на конкретного адресанта, а в комунікації обов'язковою є наявність зворотного зв'язку, що відображає реакцію на повідомлення з боку адресата. Саме зворотний зв'язок є тим засобом, який дає змогу дотримуватися визначеної лінії комунікації та сприяє організації розмови з певної тематики.

Науковці стверджують, що предметно-знаковим носієм повідомлення є дискурс. Так, Ф. Бацевич (2002) визначає дискурс як певну ознаку діяльності комунікантів, які використовують специфічні стратегії і тактики усного та писемного спілкування в умовах активної міжособистісної взаємодії – інтеракції. Інші дослідники розглядають дискурс як специфічну мову, яка «занурена в життя» (Семенюк та Парашук, 2010, с. 19).

Зробити апробацію оптимальних зразків мовленнєвої поведінки студенти мають змогу шляхом взаємодії у спеціально створених ситуаціях комунікативно-інтерактивної взаємодії в умовах здобуття освіти у вищій школі. Відтак, у майбутніх бакалаврів-філологів формуватимуться «комунікативні ресурси – сукупність мовленнєвих та немовленнєвих дій комунікантів у межах вербального контакту, які спрямовані на досягнення комунікативної мети (стратегічного результату) певного комунікативного акту» (Семенюк та Парашук, 2010, с. 20).

Завдяки інтерактивній взаємодії в професійно зорієнтованих моделях комунікації у студентів розширюватимуться комунікативні ресурси, які вдосконалюватимуть уміння і навички та формуватимуть досвід організації оптимальної комунікації суб'єктів спілкування. Використати весь багаж комунікативних ресурсів майбутні бакалаври іноземної мови матимуть змогу в професійній діяльності шляхом реалізації окремих моделей комунікативних актів, які в сукупності утворюють комунікативний процес.

Науковці конкретизують сутність «комунікативного акту як концептуально і структурно організованого обміну комунікативною діяльністю мовцями в межах вербального контакту, в якому предметно-знаковим носієм є дискурс, що опирається на певну ситуацію» (Семенюк та Парашук, 2010, с. 20). Зазначене розуміння комунікативного акту знову ж таки актуалізує застосування у процесі фахової підготовки майбутніх бакалаврів іноземної мови інтерактивних педагогічних технологій з використанням змодельованих ситуацій (фрагментів об'єктивно існуючої реальності, частиною якої може бути і вербальна дія), у яких студенти набуватимуть практичного досвіду організації оптимальної комунікативної взаємодії у роботі за фахом.

Для участі в таких ситуаціях студенти покликані активізувати не тільки власну мовленнєву, а й мисленнєву діяльність. У зазначеному сенсі слушною є думка науковців, що дискурс виражає вербалізовану мовленнєво-мисленнєву діяльність комунікантів, яка передбачає поєднання таких процесів:

- усвідомлення сутності повідомлення (що активізує пізнавальні процеси) та його представлення мовцем (адресантом);

- осмислення інформаційного контексту повідомлення слухачем (адресатом) (Семенюк та Паращук, 2010, с. 24).

Відтак, дискурс доцільно розглядати як цілеспрямовану мовленнєву діяльність, якою охоплені суб'єкти спілкування та задіяні механізми формування їхньої свідомості.

Для організації ефективного комунікативного процесу з досягненням окреслених результатів у майбутній професійній діяльності філолога студенти ще під час навчання у ВНЗ зобов'язані навчитися враховувати такі умови спілкування:

- діалогічність чи полілогічність комунікативного акту;

- залежність специфіки спілкування від просторово-часових відносин міжособистісної взаємодії («обличчям до обличчя» чи опосередковано, наприклад, у телефонній розмові);

- соціальні відносини комунікантів:

- а) *симетричні*, коли комуніканти володіють приблизно однаковим набором соціальних характеристик (наприклад, спілкування дорослих на різних рівнях: «учитель – учитель», «учитель – батьки учня» та ін.);

- б) *асиметричні*, коли комуніканти відрізняються антропологічно (за статтю чи віком, наприклад, на рівні «учитель – учні»); соціокультурно (наприклад, за взаєминами в певних соціальних інститутах, установах, організаціях тощо); професійно (за посадами або компетенцією); різним функціями у діалозі (наприклад, у процесі інтерв'ю) та ін.;

- рівень підготовленості комунікантів;

- ступінь формальності у взаємодії комунікантів, що визначає їхнє спілкування або як офіційну інтеракцію, або як неформальне міжособистісне спілкування;

- способи поведінки з комунікативним партнером, серед яких виокремлюються:

- а) *співробітництво*, основою якого є ціннісне ставлення до інших комунікантів з метою реалізації спільних зусиль в досягненні окресленої мети;

- б) *партнерство*, що передбачає усвідомлення комунікантами рівності в процесі комунікативної взаємодії;

в) *домінування*, яке часто виявляється у зневажливо-зверхньому та корисливому ставленні інших комунікантів, відкрите ігнорування їхніх інтересів, намагання отримати необмежену односторонню перевагу;

г) *маніпуляція* базується на застосуванні часто непомітних засобів впливу на інших комунікантів з метою отримання певної вигоди та досягнення власних цілей за рахунок інших;

д) *конфлікт*, коли метою вербальної взаємодії визначається негативний моральний вплив на комунікантів, а в її основі – «реальні або ілюзорні суперечності цілей комунікантів при спробі їх вирішення на тлі гострих емоційних станів» (Семенюк та Парашук, 2010, с. 26).

Спосіб поведінки з комунікативним партнером будується за канонами комунікативної поведінки. Апробувати оптимальні зразки способів поведінки з комунікативним партнером у професійній діяльності майбутніх бакалаврів іноземної мови студенти мають змогу шляхом активної участі в інтерактивних ситуаціях фахового спрямування під час здобуття вищої освіти.

Висновок. Організація комунікативного процесу характеризується процесуальною динамічністю та інтерактивністю взаємодії його учасників. Результативність комунікативного процесу залежить від комунікативних здібностей і дій комунікантів, які створюють вербальний контакт, використовуючи мовний код, комунікативні ресурси, позамовні коди. Для опанування студентами вмінь і навичок створювати оптимальну комунікативну взаємодію в майбутній професійній діяльності необхідно використовувати в підготовці бакалаврів-філологів інтерактивні технології. На нашу думку, в умовах використання спеціально розроблених інтеракцій у студентів зростатимуть комунікативні ресурси, формуватимуться вміння, навички та збагачуватиметься особистий досвід застосування оптимальних комунікативних засобів, стратегій і тактик, сприятиме ефективній комунікації в майбутній роботі за фахом. Використати весь багаж комунікативних ресурсів майбутні бакалаври-філологи матимуть змогу шляхом реалізації окремих комунікативних актів, які в сукупності утворюють комунікативний процес. *Перспективи подальших наукових розвідок* вбачаємо у конкретизації структури соціокультурної компетентності майбутніх бакалаврів іноземної мови.

Література

1. Андреева Г. М. Общение как обмен информацией (коммуникативная сторона общения); Общение как взаимодействие (интерактивная сторона общения). *Психология влияния*. Санкт-Петербург : Питер, 2000. С. 99–114.

2. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы. 3-е изд., стер. Москва : Эдиториал УРСС, 2003. 383 с.
3. Батаршев А. В. Диагностика способности к общению. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 176 с.
4. Бацевич Ф. С. Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу. *Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. 2002. № 463. С. 12–19.
5. Биркенбиль В. Ф. Коммуникационный тренинг: наука общения для всех; пер. с нем. Н. Чупеева. Москва : ФАИР-ПРЕСС, 2002. 352 с.
6. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. Москва : Рефл-бук ; Киев : Ваклер, 2001. 256 с.
7. Семенюк О. А., Паращук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 240 с.
8. Чорній В. Я. Формування готовності до професійного спілкування майбутніх фахівців фінансово-економічної сфери : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2011. 324 с.

References

1. Andreyeva, G. M. (2000). *Obshcheniye kak obmen informatsiyey (kommunikativnaya storona obshcheniya); Obshcheniye kak vzaimodeystviye (interaktivnaya storona obshcheniya) [Communication as an exchange of information (the communicative side of communication); Communication as interaction (the interactive side of communication)]*. *Psikhologiyavliyaniya*, 99–114. Saint-Peterburg: Piter (rus).
2. Arutyunova, N. D. (2003). *Predlozheniye i yego smysl: Logiko-semanticheskiye problemy [Sentence and its meaning: Logical and semantic problems]*, 383. 3-ed. Moscow: Yeditorial URSS (rus).
3. Batarshch, A. V. (2006). *Diagnostika sposobnosti k obshcheniyu [Diagnostics of Communication Ability]*. Saint-Peterburg: Piter (rus).
4. Batsevich, F. S. (2002). Terminologiya komunikativnoy lingvistiki: aspekti diskursivnogo pidkhodu [Terminology of community linguistics: aspects of discursive approach]. *Visnik nats. un-tu "Lviv Politekhnic"*, 463, 12–19 (ukr).
5. Byrkenbyl, V. F. (2002). *Kommunykatyionnyy trenynh: nauka obshchenyya dlya vsekh [Communication Training: The Science of Communication for All]*, 352. Translation from German by N. Chupeeva. Moscow: FAYR-PRESS (rus).
6. Pocheptsov, H. H. (2001). *Teoryya kommunykatsyy [Communication theory]*, 256. Moscow: Refl-buk; Kyiv: Vakler (rus).
7. Semenyuk, O. A., & Parashchuk, V. Yu. (2010). *Osnovy teoriiy movnoyi komunikatsiyi: navch. posib [Fundamentals of Language Communication Theory: tutorial]*, 240. Kyiv: VTS "Akademiya" (ukr).
8. Chomiy, V. Ya. (2011). *Formuvannya hotovnosti do profesijnoho spilkuvannya maybutnikh fakhivtsiv finansovo-ekonomichnoyi sfery [Formation of readiness for professional communication of future specialists of financial and economic sphere]*. (Candidate's Thesis in Pedagogy). Ternopil (ukr).

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ БАКАЛАВРОВ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА К ОРГАНИЗАЦИИ КОММУНИКАТИВНОГО ПРОЦЕССА КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

К. Й. Фодор

В статье обоснована сущность и определены основные составляющие коммуникативного процесса. Конкретизированы условия общения. Резюмировано, что в процессе коммуникативного взаимодействия коммуниканты используют совокупность языковых средств для организации обмена сообщениями во время вербального взаимодействия (общения, коммуникации), называемым вербальным (речевым) кодом. Пользование языковым кодом требует от коммуникантов навыков владения разными видами речевой деятельности: слушание (аудирование) и говорение, применяющихся в устном общении, чтение и письмо – в письменной коммуникации.

Раскрыта сущность способов обращения с коммуникативным партнером (сотрудничество, партнерство, доминирование, манипуляция, конфликт). Акцентируется внимание на целесообразности использования интерактивных технологий в подготовке будущих бакалавров иностранного языка как оптимальной учебной среды для освоения студентами умений и навыков организации эффективного коммуникативного процесса. Установлено, что коммуникативный акт – это концептуально и структурно организованная коммуникативная деятельность в пределах вербального контакта говорящих, в котором предметно-знаковым носителем является дискурс, основанный на определенной ситуации. Конкретизирована актуальность применения в процессе профессиональной подготовки будущих филологов интерактивных педагогических технологий с использованием смоделированных ситуаций (фрагментов объективно существующей реальности, частью которой может быть и вербальное действие), в которых студенты будут приобретать практический опыт организации оптимального коммуникативного взаимодействия. Выяснено, что для участия в таких ситуациях студенты должны активизировать не только речевую, но и умственную деятельность.

Проанализировано содержательное наполнение категории «дискурс»– вербализованной речемыслительной деятельности коммуникантов в рамках вербального контакта, связанной с познанием, осмыслением и презентацией мира говорящим (адресантом) и осмыслением его языковой картины мира слушателем (адресатом).

Ключевые слова: *будущие бакалавры иностранного языка, коммуникативный процесс, общение, коммуниканты, интерактивные технологии.*

PREPARATION OF FUTURE BACHELORS OF ARTS IN FOREIGN LANGUAGES FOR THE ORGANIZATION OF THE COMMUNICATIVE PROCESS AS THE BASIS OF FORMING SOCIO-CULTURAL COMPETENCE**K. Yo. Fodor**

The article substantiates the essence of the communication process, identifies its main components and specifies conditions of communication. It is summarized that in the process of communicative interaction, communicators use a set of language tools to organize messaging during verbal interaction (communication) that is called verbal (language) code. While using a language code, communicators are required to be aware of a variety of different types of speech activities: listening and speaking, which are used in oral communication, and reading and writing - in written communication. In the article the essence of ways to deal with a communicative partner (cooperation, partnership, domination, manipulation, conflict) is revealed, and the expedience of using interactive technologies is emphasized as the optimal learning environment in the process of preparing future bachelors of arts in foreign languages to acquire the skills to organize an effective communication process. It is established that a communicative act is a conceptually and structurally organized communicative activity within the limits of verbal contact of speakers, in which subject-sign carrier is a discourse based on a certain situation.

The actuality of applying interactive pedagogical technologies in the process of professional training of future linguists is specified using simulated situations (fragments of objectively existing reality, which may include verbal action), in which students will gain practical experience of organizing optimal communication interaction.

It is found that in order to participate in such situations students need to activate not only speech but also mental activity. In the article the content of category of discourse is analyzed as a verbalized speech-thinking activity of communicants within the framework of verbal contact related to cognition, comprehension and presentation of the world by the speaker (addresser) and comprehension of his linguistic picture of the world by the listener (addressee).

Key words: *Future bachelors of arts in foreign languages, communication process, communication, communicators, interactive technologies.*

Фодор Катерина Йосипівна – викладач кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (м. Берегове, Україна), аспірант кафедри педагогіки, Мукачівський державний університет (м. Мукачево, Україна). E-mail: fkatz@kmf.uz.ua

Fodor Katalin Yosypivna – lecturer of the Department of Philology at Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rakoczi II (Beregovo, Ukraine), post-graduate student of the Department of Pedagogy at Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine). E-mail: fkatz@kmf.uz.ua